

УДК 159.9.01

ПЕРВИННІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ У ХУДОЖНІХ ПРАКТИКАХ ТА ГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ XIX ст.

Летцев В.М.

У статті розглянуто початковий контекст формування досвіду особистісної реальності у вітчизняній культурі XIX сторіччя, прослідковано історію первинних концептуалізацій особистісної реальності у художніх практиках та гуманітарному знанні, а також з'ясовано приблизний час утвердження поняття "особистість" у якості терміну для позначення досвіду особистості. Робиться висновок про некоректність та неповноту підходів, що обмежують історико-психологічні дослідження уявлень про особистість лише емпірико-експериментальним етапом концептуалізацій особистісної реальності. Обґрунтовується необхідність включення всього спектру не-сцієнтистських персонологічних концепцій і напрямків вітчизняної думки до історії психології XIX – початку XX сторіччя.

Ключові слова: українська культура XIX сторіччя, поняття особистості, досвід особистісної реальності, до-поняттєвий досвід особистості, персонологічні концепції.

Актуальність. Сучасна українська психологія, позбувшись, в тій чи іншій мірі, парадигмальних обмеженостей психології радянського часу (де сенси і детермінації поведінки особистості виводилися цілковито з біологічних чинників та зовнішніх соціальних зв'язків людини) та шукаючи новий концептуальний ґрунт для теоретичних фундацій осмисленого буття особистості, – стикнулася із величезною кількістю тем і проблем, які неможливо вирішити з наскоку, нашвидку, без скрупульозного вивчення історії виникнення та можливих шляхів вирішення цих проблем, тобто без серйозного заглиблення у традицію.

Такою традицією, що містить у собі величезний творчий потенціал, а також володіє значним концептуальним багатством, різноманітнішими моделями і взірцями теоретичних побудов, що можуть бути використані при вирішенні складних питань сучасної психології і філософії, – є персонологічна спадщина вітчизняних мислителів XIX – початку XX сторіччя.

Постановка проблеми. Ретельний огляд літератури питання з означеної вище теми дозволяє констатувати, що дослідження персонологічної спадщини XIX – початку XX сторіччя (як в українській так і у російській історико-психологічній літературі) вкрай нечисленні¹⁰. Огляд останніх розвідок і публікацій засвідчив також повну відсутність сучасних досліджень з теми заявленої нами у назві статті.

Разом із тим, висновки, що містяться у поодиноких дослідженнях з психології зазначеного періоду, як з огляду на теоретичну значущість не-сцієнтистських напрямків вітчизняної персонології, так і з огляду на час появи «ідеї особистості» в російській і українській психології, що його пропонують зафіксувати у цих дослідженнях, – дуже сумнівні. Так, час входження «ідеї особистості» у психологію встановлюється тут без урахування всього культурного контексту формування досвіду особистості і не охоплює періоду, що передував природничо-науковому етапу вивчення особистості.

Показова у цьому зв'язку, вже згадувана нами в оглядах, книга російського дослідника І.Б. Котової "Психологія особистості у Росії. Століття розвитку"(1994). Ця робота, що присвячена переважно розгляду уявлень про особистість у психології радянського періоду, охоплює також період кінця XIX – початку XX сторіччя. Свій загальний погляд на історію психології особистості автор праці виклав також у параграфі за назвою "Ідея особистості у російській психології", що включено у книгу О.В. Петровського та М.Г. Ярошевського "Історія і теорія психології"(1996) [2]. Подаючи тут дуже побіжний аналіз ідей особистості дорадянського періоду, дослідник датує появу "самої ідеї особистості" у російській психології кінцем XIX – початком XX сторіччя, розглядаючи попередній період лише як час "формування передумов" [2, с. 311 – 321]. Такий підхід з нашої точки зору є абсолютно неприйнятним, бо штучно відриває пізніший емпірико-експериментальний етап концептуалізацій досвіду особистості від

¹⁰ Див. нашу роботу [1] де вміщений огляд історико-психологічної літератури, що присвячена вивченню проблеми особистості у XIX – початку XX сторіччя (станом на 2005 р.).

обґрунтувань особистісної реальності у філософії і гуманітарних науках, а також – що найважливіше – від періоду первинних допоняттєвих фіксацій цього досвіду. На наш погляд, потрібно виходити з того, що будь яке розуміння особистості, в тому числі й наукове, психологічне спирається завжди на досвід реального особистісного начала, а досвід цей фіксується не лише поняттєвими інструментами. Іншими словами, науковим концептуалізаціям особистості завжди передують до-поняттєвий досвід зустрічі з особистісною реальністю.

Мета статті. У даній статті ми маємо на меті розглянути початковий контекст формування досвіду особистісної реальності у вітчизняній культурі XIX сторіччя, прослідкувати історію первинних концептуалізацій особистісної реальності у художніх практиках та гуманітарному знанні, а також з'ясувати приблизний час утвердження поняття "особистість" у якості терміну для позначення особистісної реальності.

Наш підхід зорієнтований на подолання існуючого в історії психології відриву етапу наукових, емпірико-експериментальних концептуалізацій досвіду особистості, від періоду його до-поняттєвих і не-поняттєвих фіксацій, а в перспективі на включення не-сцієнтистських персонологічних концепцій і напрямків вітчизняної думки до історії психології XIX – початку XX сторіччя.

Виклад основного матеріалу. Переходу до безпосереднього аналізу позначеної проблематики має, на наш погляд, передувати хоча б коротке з'ясування декількох важливих для нашої теми питань, а саме: питання про витoki і первісне семантико-термінологічне навантаження поняття "особистість" у історії культури, а також питання про час входження уже *сучасного* поняття "особистість" у модерну європейську і вітчизняну культуру.

Звернемося спочатку до історії лексем, що позначали особистість, а також до історії понять про особистість, що утворювалися, спираючись на ці лексеми. Така історія поєднує у собі, принаймні, дві історії. Перша – це історія виникнення та трансформацій семантики слова "особистість", тобто етимологія слова та його лексична історія. Друга – це історія перетворення слова, що виникло і існувало в іншій функції, в конкретне поняття та його поняттєва історія.

Сучасні розшуки у сфері етимології та лексичної семантики слова "особистість" в різних мовах достатньо численні [див. наприклад: 3; 4; та ін.]. Витоком поняття та словом, з якого починаються роздуми про особистість в європейських мовах, – є латинське слово "persona". Похідність від давнього латинського "persona" сучасних слів "personality" (англ.), "personnalité" (фр.), "personlichkeit" (нім.) та ін. – є очевидною. Однак, як свідчать дослідження, етимологія латинського слова "persona" представляє все ж суттєву лінгвістичну проблему. Спроби деяких дослідників, у своїх міркуваннях про особистість, апелювати до етимології слова "persona" і навіть утримати одне з його значень (а саме "маска", "роль", що її виконує актор) у якості суттєвого чи навіть первісного для розуміння суті особистості, є, – як вважає, наприклад, А.В. Толстих [див. 3, с.41], – некоректною. Вона веде, пояснює автор, до ототожнення особистості з "соціальними ролями" та зведенню її активності до суспільних функцій. Погоджуючись з вищезгаданим автором стосовно неприпустимості ототожнення "особистості" та "соціальної ролі", зауважимо, що воно, у даному випадку стає можливим лише з причини недостатнього з'ясування ролі та значення "маски" (що є знаком *внутрішньої* сутності) в архаїчному ритуалі. Один з дослідників, а саме Г. Рейнфельдер, аналізуючи слово "persona" в класичній латині, виділяє п'ять його основних значень: 1) маска актора; 2) роль, що її виконує актор, характер; 3) характер людини (незалежно від театру); 4) людина; 5) граматична особа [3, с. 42]. Такий "буцімто" логічний ряд розвитку семантики слова "persona" ("маска – роль – характер – людина") – стверджує А.В. Толстих, все ж не є таким, що історично породжує сучасне значення "особистість".

Синкретизм тілесних та духовних характеристик людини, що є характерним для античного світорозуміння, та який виявляється в нерозривності тілесного вираження та наявності "лику" ("маски" в ритуалі, театрі), зберігався у західній культурі й після античності. Засвоєне ж розрізнення "людини в фізичному сенсі" і "людини як персони" (у сенсі духовному, як індивідуальності) з'являється лише за доби Відродження [див. 5]. Доба Відродження є, таким чином, витокom і контекстом для з'ясування сучасного кола значень поняття про особистість.

Середні віки, як пише А.В. Толстих (посилаючись при цьому на Р.А. Будагова) не внесли у семантику слова "persona" нічого принципово нового. Варто, однак, зауважити, що відсутність семантичного розвитку слова "persona" ще ніяк не говорить про відсутність у середні віки уваги до проблеми особистості, про відсутність самого поняття про *особистісну реальність*. Навпаки, у контексті релігійних вчень та духовних практик (що теж зафіксовані в текстах) у середні віки відбувається ствердження та концептуальне поглиблення особистісного начала. Ця духовна робота здійснюється та фіксується у релігійних поняттях людської "душі", "серця", "внутрішньої людини" та деяких інших. Про специфіку цих понять в їх відношенні до категорії "особистості", варто говорити окремо.

Формування категорії "особистість" у новоевропейському її розумінні, тобто зі значенням одиничності, цілісності, незруйновності, неповторності і т.д. – було наслідком розвитку ментальної традиції Відродження та відбувалося у семантичній сфері латинського "individuum" (еквівалент грецького "atomon" – неподільний). Таким чином, лексична "естафета" у розвитку поняття "особистість" перейшла від "persona" до "individuum".

За доби Реформації термін "individuum" з його специфікою, нарощуючи свої значення, кінець кінцем все більше визначається у якості відмінності індивідуального життя від родового, що згодом утверджується та фіксується в працях філософів Нового Часу.

У подальшому, ці два слова – "persona" та "individuum" – які, кожне по-своєму, специфічно позначали та представляли особистісну реальність, та розрізнявались за сенсом і змістом ще у класичній латині – "сходяться" у слововжитку XVIII сторіччя. "Експансія" слова "persona" для позначення особистісної реальності здійснилася набагато пізніше – у XIX сторіччі, а у поєднанні з термінологічною рефлексією вже на початку XX сторіччя. При цьому, той зміст, який ми вкладаємо в слово "особистість", як вважає А.В. Толстих, "більше зобов'язаний лінії розвитку терміну "individuum", ніж слову "persona"".

У XX сторіччі поняття "особистість" стає принципово інтегративним. Воно нарощує та поглиблює свої значення як за рахунок нових психологічних досліджень та філософських побудов, що розкривають проблему особистості, так і за рахунок герменевтичного привнесення ("вчитування") в концепт "особистість" сенсів та уявлень про особисту реальність, котрі зберігалися та розвивалися за межами семантики двох вищеозначених класичних понять. Це, в першу чергу, поняття та уявлення про внутрішню сутність людини у релігійних системах та практиках (про котрі вже була мова вище), які зберігають свідectво про найглибші та найпотаємніші шари людської особистості.

На закінчення термінологічної частини нашого розгляду, варто зазначити, що поняття, що позначаються лексемою "особистість", "личность", "personality", "personnalite", "personlichkeit" та ін., – стають у XX сторіччі центральними світоглядними поняттями основних філософських та психологічних систем.

* * *

Звертаючись до витоків сучасного поняття про особистість, необхідно сказати, що вся логіка культурно-історичного розвитку XVIII сторіччя (філософські "прозріння", природничо-наукові відкриття, економічні зміни, соціальний рух та ін.) вела до певного якісного зсуву у самосвідомості та самовідчутті європейської людини на межі XVIII-XIX століть. Вичерпання можливостей класицистських раціоналізуючих схем в поясненні світу та людини, в розумінні сутності людини та її місця у світі, викликало інтерес до суб'єктивності, до внутрішнього неповторного й колоритного світу особистості, до чуттєвого аспекту самосвідомості, що постійно посилювалися. Все це слугувало імпульсом до виникнення романтичних течій у літературі та мистецтві і романтично орієнтованих філософських вчень. Індивідуалізм, як один з основних конструктивних принципів романтичного світовідчуття, народжувався з протистояння філософії та естетиці класицизму з його ідеєю всезагальності та культом розуму. Саме у романтизмі конкретний індивід вперше став усвідомлювати себе самостійною та унікальною особистістю, що протистоїть як соціуму, так і світу в цілому.

Романтизм, як новітній світоглядний рух, що охопив усі сфери європейської думки та культури, мав величезний вплив на східноєвропейських мислителів та письменників.

"Надзвичайно міцний та широкий вплив", як показує Д. Чижевський, – мав романтичний світогляд і на Україні [див. 6]. Притягальна романтична ідеалізація історичного минулого та народного життя, утвердження національної ідеї та разом з тим універсалізму, і, найбільш важливе для нашої теми, протистояння однобічному раціоналізму та схематизму у психології, в розумінні душевного життя – все це мало значний вплив на світогляд та практику українських письменників та вчених. Романтичним світоглядом чи його елементами були просякнуті не тільки художня творчість українських літераторів, але й українська історіографія та етнографія, і, більше того, українська філософська думка. Українське мислення навіть і в епоху значно пізнішу, ніж розквіт романтизму на Заході, все ще містить у собі, – як пише Д. Чижевський, – певні елементи "філософської романтики" (П. Юркевич, А. Потебня) [6, с. 101].

Саме романтизм, як світоглядна домінанта, був причиною переважаючого звернення українських письменників до внутрішнього світу особистості, поштовхом для виникнення поглибленого та напружено рефлектуючого образу "Я" в українській літературі XIX сторіччя.

* * *

Романтичне світовідчування та світорозуміння, найбільш яскраво відбилосся у творчості М.В. Гоголя. Наслідуючи романтичному принципу розрізнення душевної глибини та поверхні, внутрішньої та зовнішньої людини, Гоголь прямо становив собі завданням дослідження людської душі, її невичерпних глибин. Причому, дослідження це здійснювалося ним і художньо, і життєво-досвідно. У своєму художньому пізнанні "споглядаючи та анатомуючи" пристрасті людські він прагне – за його виразом – "пізнати глибше душу людську", "висвітлити наскрізь усю людину". Одночасно, поєднуючи свою художню психологію з моральним началом, він вчить "відчувати усю безодню душі, повірити у душу". "Є багато дечого, – пише Гоголь, – що можна відчувати тільки глибиною душі" та перед чим зупиняється наш мізерний розум". Ця романтична глибинна психологія, що звертається до таїни неусвідомлюваного психічного, саме у душі людини бачить ключ до пізнання світу. "Досліджуй усю душу свою", "бо там закони усього в усьому" – пише Гоголь. Знаходячи ключ до пізнання світу у власній душі, де знаходили його видатні філософи, Гоголь, однак, бачить справжність пізнання в іншому. Якщо Платон знаходить найбільш істинне у ідеї, думці (тобто у інтелектуальному елементі), Декарт – у свідомості, то в Гоголя ми бачимо на цьому місці душевну *емоцію, серце* (як раніше в Г. Сковороди та пізніше у П. Юркевича). Усе листування Гоголя повно виразів, що стверджують людську душевність, "внутрішність": "душевна справа", "душевна робота", "душевний рух", "душевна молитва", "душевна таїна", "внутрішній голос", "внутрішній суддя", "безодня серця", "стан серця" і т.п. Гоголівська "інтроспективна психологія" становить поруч з пізнавальною ще й завдання морального самовдосконалення. У його розумінні, пізнаючи життя душі, ми визначаємо якість нашої душевності, на якому ступені та в якому стані вона знаходиться. Удосконалюючись і далі заглиблюючись у себе, душа виробляє в собі внутрішній зір, за допомогою якого вона пізнає те, що недосяжно пізнанню зовнішньої людини. Утверджує Гоголь і романтичний принцип безпосереднього, екстатичного пізнання істини. "Рухає душу порив та натхнення, а натхненням багато чого охоплюється, чого не дійдеш ніяким вченням та працею", – пише він.

Таким чином, романтична психологія, яку розвивав Гоголь-мислитель – є психологією внутрішнього досвіду та глибинного, інтенсивного життя душі, психологією глибинного "Я", що протистоїть екстенсивності душевної периферії.

Іншим художником та мислителем, що реалізував у своїй творчості – не дивлячись на усі коливання та повороти – принципи романтичного світогляду – був видатний письменник "кирило-мефодієвець" П. Куліш. Уявлення про подвійність людини, подвійність її натури, про подвійне єство душі зсередини визначали усю його творчість та спрямовували його еволюцію в "русі між протилежностями". Ідея "внутрішньої людини" та зовнішнє у людині були крайніми точками цих "протилежностей". "Серце людини та зовнішнє в ній, – як вважав Куліш, – завжди знаходяться у конфлікті, у боротьбі між собою. Це стверджується і в наукових працях П. Куліша і виявляється в його художній творчості. У цьому романтичному конфлікті, у цій боротьбі "поверхні" і "глибини" душевної, сам Куліш природньо опинявся на боці "глибини". Серце

"глибоке", "таємне", "невідоме" – один з найулюбленіших образів його поезії. Ця "глибина сердечна" – є божественною. У ній та через неї говорить нам Бог. У відповідному ключі пропонує Куліш практичне, так би мовити, вирішення "психофізичної проблеми", він пише: "Віддавайте як можна менше боргів природі фізичній і піднімайтеся на голубиних крилах у царство неомеженого духа". На цьому загальному стремлінні, на тяжінні в верх базується у Куліша і взаємне тяжіння людських сердець і душ. Це тяжіння, у свою чергу, розкриває справжню сутність глибинно-особистісного спілкування, його містичне підгрунття.

Ще одним романтиком і "кирило-мефодієвцем" був український геній Т. Шевченко. Психологічно поглиблене та рефлектуюче "Я" подано, в першу чергу, у поетичних творах Шевченка. Якщо казати про світогляд поета, то основною рисою, основним пафосом його життя та творчості, за твердженням Д. Чижевського, треба визнати "антропоцентризм" – тобто вміщення людини в центр цілого буття, цілого світу – як природи та історії, так і усіх сфер культури. Іншими характерними рисами світогляду поета треба вважати принциповий *ліризм* та поетичну *філософію серця*. Поглиблений, всеохоплюючий ліризм Шевченка не стає, однак, – на відміну від більш пізнього художнього суб'єктивізму та естетизму – поетичним світоглядним індивідуалізмом. Навпаки, інтенсивний автобіографізм його поезії за рахунок драматичного ототожнення "Я" поета з усенародною долею та духовною ситуацією часу, набуває загальнозначущого пророчого пафосу. З іншого боку, найбільш загальні проблеми та найбільш узагальнюючі образи поезії Шевченка – у порівнянні з абстрактно-філософською чи розмірковуюче-громадянською поезією – живуть в його творчості життям живої конкретної людської особистості. Це пояснюється тим, що настанова "безмежного" антропоцентризму " (Д. Чижевський), що реалізується у поезії Шевченка, задає особливу психологічну якість його поезії. Ця поезія "створена" так, що її "Я" бере участь у відображеній події-переживанні – незалежно від часу, в котрому воно відбувається – завжди тут-і-тепер. Жива конкретна особистість, таким чином, завжди опиняється у центрі світу, завжди є центром світу, його духовним осередком, його зсередини відчуттям і осмисленням.

Розглянута нами, у зв'язку з проблемою особистості, творчість низки українських письменників та мислителів – дозволяє зробити висновок, що романтичний світогляд бачить в особистості абсолютну цінність, а її розвиток та удосконалення вважає основним завданням.

Поруч з висуненням та поглибленням уявлення про особистість в лінії художнього осмислення дійсності, з першої чверті XIX століття зростає інтерес до особистості і в межах науково-гуманітарного знання (історичні, етнографічні, літературознавчі та ін. дослідження) і у філософському пізнанні. Інтерес українського письменства до власної історії, до колоритних історичних фігур, закономірно викликає до життя та поєднується з вченим інтересом до особистостей історичного масштабу (праці М. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова та ін.). Це сприяє як подальшому розвитку уявлень про "особистість", так і термінологічному оформленню цього поняття у філософській літературі¹¹.

В російській мові особливий вплив на уживання слова "особистість" ("личность")¹² мали праці В.Г. Белінського та А.І. Герцена. Белінський першим починає уживати слово "особистість" у значенні "індивідуальність" (до цього воно уживалося в російській мові у дещо іншому значенні), пов'язуючи це значення з семантикою французького "personnalite". Не менше

¹¹ Первинну філософську концептуалізацію поняття «особистість», що її здійснив П. Юркевич, ми розглянули у статті [7].

¹² Різниця, в лексичних одиницях («особистість» - «личность»), що вживаються для позначення «особистісної реальності» в українській і російській мовах, очевидно, що не випадкова. В ній позначилася відмінність національних сприймань, досвідів, тяжінь, переваг. У даній статті ми, на жаль (в силу недостатності місця), не зможемо розглянути цю дуже важливу, на наш погляд, відмінність. Хочеться відзначити тільки (не заглиблюючись в етимологічні історії), що в лексичній основі українського "особистість" (від «о-соба», порівн. білорус. «асобу», польське «Osobowość») явно домінує значення «відокремленого існування», «буття в собі», а в лексемі російського «личность» (від «лицо», «лик») – «спрямованість на іншого», «представленість іншому», «вид». Ці достатньо поверхневі спостереження не дають, поки що ніяких глибоких відповідей, але вказують на необхідність вивчення, поряд з іншим, і до-поняттєвих засад досвіду «особистісної реальності» для прояснення національних менталітетів, які нашою сучасною історією, тут-і-зараз так доленосно актуалізовані ...

значення для закріплення вищезначеної лексеми мав і філософський слововжиток 20-х – 40-х років (М. Станкевич, М. Надєждін, В. Одоєвський, І. Кіреєвський). В російській мові 40-х років – у художній літературі, публіцистиці, критиці, мові інтелігенції – слово "особистість" ("личность") – вже найважливіше поняття світогляду. З точки зору цього поняття переглядаються історичні, художні, естетичні концепції (К.Д. Кавелін, К.С. Аксаков та ін.). Розвитку семантики слова "особистість" сприяли також дискусії щодо ролі особистості в історії, які розгорнулися у 60-ті роки¹³. В ході цієї полеміки за "особистістю" закріплюються, в першу чергу, значення людини як індивідуальності та, водночас, як члена певного суспільства.

Таким чином, на середину XIX століття, за рахунок творчо реалізованого у художніх практиках та гуманітарному знанні інтересу до проблематики особистості відбулося значне поглиблення сенсу поняття та прирощення семантики лексем, що позначають "особистість". У результаті, в 60–70-ті роки склалися умови для остаточного термінологічного оформлення та дефінітивного визначення "особистості", а також для висунення його в ряд центральних світоглядних категорій. Це оформлення та визначення відбувалося, однак, у вкрай двоїстій культурно-інтелектуальній і дуже суперечливій соціальній ситуації, що у певних випадках вело не до здобуття, а до втрат ціннісного виміру досвіду особистісної реальності¹⁴.

Висновки. Отже, розгляд первинних концептуалізацій досвіду особистості у вітчизняній культурі XIX сторіччя, засвідчив некоректність і недосконалість підходів, що обмежують історико-психологічні дослідження уявлень про особистість лише емпірико-експериментальним етапом концептуалізацій особистісної реальності. Він підтвердив також значущість і величезний творчий потенціал первинних до-поняттєвих фіксацій досвіду особистості у художніх практиках та гуманітарному знанні. Останнє з очевидністю доводить необхідність включення всього спектру не-сцієнтистських персонологічних концепцій і напрямків вітчизняної думки до історії психології XIX – початку XX сторіччя.

Разом із тим, наша коротка розвідка свідчить, що більш заглиблене і більш детальне вивчення всього контексту формування досвіду особистісної реальності у вітчизняній культурі XIX – початку XX сторіччя, дозволить віднайти новий концептуальний ґрунт для сучасних теоретичних студій з проблематики особистості.

Список використаних джерел

1. *Летцев В.М.* Формування концептуальних засад особистості у вітчизняній думці другої половини XIX – початку XX століття // Історико-психологічна реконструкція психологічної думки в етнокультурному просторі України: монографія / за ред. В.Т.Куєвди, В.В.Турбан. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – С. 33-65.
2. *Петровский А. В., Ярошевский М. Г.* История и теория психологии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – Т.2. – 416 с.
3. *Толстых А.В.* Личность: историческая семантика и проблема понятийного определения // Филос.исследования. – 1995. – №3. – С. 26-40.
4. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. *Лосев А.Ф.* Эстетика Возрождения. – М., 1982. – 632 с.
6. *Чижевский Д.* Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Вид-во "Орій" при УКСП "Кобза", 1992. – 230 с.
7. *Летцев В.М.* Особистість та її концептуалізації у вітчизняній психології другої половини XIX сторіччя // Актуальні проблеми сучасної української психології: Наук. записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за редакцією академіка С.Д. Максименка. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип. 23. – С. 213-223.

References

¹³ У зазначений період суттєво зросла кількість сталих словосполучень зі словом "особистість", що окреслювало, тим самим, коло значень даної лексеми. Це такі словосполучення як "розвинута особистість", "мисляча особистість", "дійсна особистість", "особлива особистість", "моральна особистість", "свята особистість" та ін.

¹⁴ Про основні колізії, що виникали при концептуалізаціях персонологічного досвіду у в 60–70-ті роки XIX сторіччя див. [7].

1. Letcev V.M. Formuvannja konceptual'nyh zasad osobystosti u vitchiznjanij dumci drugoi' polovyny XIX – pochatku XX stolittja // Istoryko-psyhologichna rekonstrukcija psyhologichnoi' dumky v etnokul'turnomu prostori Ukraïny: monografija / za red. V.T.Kujevdy, V.V.Turban. – Kirovograd: Imeks-LTD, 2012. – S. 33–65.
2. Petrovskij A. V., Jaroshevskij M. G. Istorija i teorija psihologii. – Rostov-na-Donu.: Feniks, 1996. – T.2. – 416 s.
3. Tolstyh A.V. Lichnost': istoricheskaja semantika i problema ponjatijnogo opredelenija // Filos.issledovanija. – 1995. – №3. – 26–40.
4. Stepanov Ju.S. Konstanty. Slovar' russkoj kul'tury. Opyt issledovanija. – M.: Shkola «Jazyki russkoj kul'tury», 1997. – 824 s.
5. Losev A.F. Jestetika Vozrozhdenija. – M., 1982. – 632 s.
- 6 Chizhevskij D. Narysy z istorii' filosofii' na Ukraïni. – K.: Vyd-vo “Orii” pry UKSP “Kobza”, 1992. – 230 s.
7. Letcev V.M. Osobystist' ta i'i' konceptualizacii' u vitchyznjanij psyhologii' drugoi' polovyny XIX storichchja // Aktual'ni problemy suchasnoi' ukrai'ns'koi' psyhologii': Nauk. zapysky Instytutu psyhologii' im. G.S.Kostjuka APN Ukraïny / za redakciju akademika S.D. Maksymenka. – K.: Nora-Druk, 2003. – Vip. 23. – S. 213–223.

В.М. Летцев. Первоначальные концептуализации опыта личности в художественных практиках и гуманитарном знании XIX столетия.

В статье рассмотрен первоначальный контекст формирования опыта личностной реальности в отечественной культуре XIX столетия, прослежена история первичных концептуализаций личностной реальности в художественных практиках и гуманитарном знании, а также выяснено приблизительное время утверждения понятия «личность» в качестве термина для обозначения опыта личности. Делается вывод о некорректности и неполноте подходов, которые ограничивают историко-психологические исследования представлений о личности лишь эмпирико-экспериментальным этапом концептуализаций личностной реальности. Обосновывается необходимость включения всего спектра не-центристских персонологических концепций и направлений отечественной мысли в историю психологии XIX – начала XX столетия.

Ключевые слова: украинская культура XIX столетия, понятие личности, опыт личностной реальности, до-понятийный опыт личности, персонологические концепции.

Victor Lettsev. The initial conceptualizations of the experience of personality in artistic practices and Humanities of the 19th century.

The article describes the initial context of formation of the concept of personality in Ukrainian culture of the 19th century and traces the history of primary conceptualizations of the experience of personal reality in artistic practice and Humanities.

In the exposition of research briefly discusses the history of the lexemes that signified personality and also the history of the concepts of personality that were created based on these lexeme. The article established the approximate time of occurrence of the concept of "personality" as a term to designate of the experience of personal reality in Ukrainian culture. It is also shown that approaches that limit the historical and psychological study of the perceptions of personality only empirical-experimental stage of conceptualizations of personal reality are incomplete and incorrect.

The author insists on the importance of studying of the pre-conceptual experience of personal reality, and proposes to make the entire spectrum not scientific personological concepts and directions of psychological thought consigned to history of psychology.

In conclusion, emphasizes that deeper and more detailed studying of the entire context of the formation of the experience of personal reality in Ukrainian culture of the 19th – early 20th centuries, will make it possible to find new conceptual basis for elaboration contemporary problems of personality.

Lettsev Victor M. – Ph.D. in Psychology, Leading researcher of the Laboratory of History of Psychology named after V.A. Romenez of the Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk NAPS of Ukraine, st. Pankivska 2, m. Kyiv, 01033